

BACSÓ RÓBERT*

A bazilita szerzetesrend tevékenysége Kárpátalján a kezdetektől a XX. század elejéig**

Rezümé. A tanulmányban bemutatásra kerül a bazilita szerzetesrend tevékenysége Kárpátalja viszonylatában a kezdetektől a XX. század elejéig. A történelmi források alátámasztják, hogy a szerzetesi élet Kárpátalja mai területén a körtvélyesi és a munkácsi monostorok alapításával vette kezdetét. Az uniós gondolat zászlóvivői a munkácsi egyházmegyében a bazilita szerzetesek voltak, ami különös fontossággal bír a katolikus hit terjedésére a régióban. A bazilita szerzetesrend több százéves magyarországi fennállásának legnagyobb kihívása a szerzetesi élet megújulása volt, mely párosult a felvilágosodás előretörésével, a humán tudományok fejlődésével, amelyekre válaszul kellett a szerzetesek belső életének minőségi változásával, illetve az oktatás színvonalának emelésével.

Kulcsszavak: Kárpátalja, bazilita szerzetesrend, unió, munkácsi egyházmegye, kolostor

Резюме. У статті представлено діяльність ордену Василіян на Закарпатті з часу заснування до початку XX століття. Історичні джерела підтверджують, що монастирське життя почалося на сьогоднішньому Закарпатті зі створення монастирів у Грушево та Мукачеві. Флагманом уніатської думки в Мукачівській єпархії були ченці-василіани, що має особливе значення для поширення католицької віри в регіоні. Найбільшим викликом для багатовікового існування монастирського ордену Василіян в Угорщині було відновлення монастирського життя в поєднанні з просуванням Просвітництва, розвитком гуманітарних наук, на які вони повинні були відповідати, змінивши якість внутрішнього життя і освіти ченців.

Ключові слова: Закарпаття, Орден Василіян, унія, Мукачівська єпархія, монастир

Abstract. This article presents the activities of the Basilian monastic order in Transcarpathia from its foundation to the beginning of the 20th century. Historical sources confirm that monastic life began in today's Transcarpathia with the establishment of monasteries in Hrushevo and Munkács. The flagship of union idea thought in the Diocese of Munkács were the Basilian monks, which is of particular importance for the spread of Catholic faith in the region. The greatest challenge for the centuries-old existence of the Basilian monastic order in Hungary was the renewal of monastic life, coupled with the advancement of the Enlightenment, the development of the humanities, which they had to respond to by changing the quality of monks' inner lives and education.

Keywords: Transcarpathia, Basilian Order, union, Diocese of Munkács, monastery

Bevezetés

A keleti (bizánci) szerzetesrendek megjelenése a történelmi Magyarország területén még Szent István király uralkodásának idejére nyúlik vissza.¹ Bár vannak

* DSc, professzor, tanszékvezető, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Számvitel és Auditálás Tanszék; 2019-ben a Nyíregyházi Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola 4. éves katekétá hallgatója. * Доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II; у 2019 році студент 4-го курсу Ніредьгазького богословського інституту імені Святого Афанасія. * DSc, professor, Head of the Department of Accounting and Auditing, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education; in 2019 4-year student at Saint Athanasius Greek Catholic Theological College in Nyíregyháza. E-mail: bacho.robort@gmail.com.

** A tanulmány az MTA Domus magyarországi ösztöndíjpályázatának támogatásával készült.

¹ DUDÁS BERTALAN – LEGEZA LÁSZLÓ – SZACSVAY PÉTER: *Baziliták*. Mikes Kiadó, Budapest, 1993, 15.

feljegyzések arról is, hogy a keleti szerzetesség a magyarok őseivel már a honfoglalás előtt kapcsolatba került még a V–IX. században, amikor elődeink a Fekete-tenger partvidékén tartózkodtak.² A XI–XII. században számos görög szertartású monostor működött hazánkban. Hanyatlásuk a XIII. században, a latin szertartás térhódításával következett be. Az utolsó bazilita monostorokat a tatárjárás pusztította el.³ Bár a bizánci szerzetesi élet Magyarországon III. Ince pápa halála után a kutatók feltevése szerint megszűnt létezni, de az ország keleti részén 1360-tól létezik a Nagy Szent Bazil reguláját követő szerzetesi közösség (később Rend), mely máig is fennáll Munkácson a Csernekhegyen⁴, valamint Kisbereznán. A csernekhegyi monostor létrehozása Korjatovics Tódor podóliai fejedelem nevéhez fűződik,⁵ a megalakulásáról szóló levél⁶ ma is megtalálható a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL) beregszászi részlegén.

A mai Kárpátalja az első és második világháború utáni békediktátumok speciális képződménye. Ebben az időszakban Kárpátalja felváltva Csehszlovákiához, Magyarországhoz és a Szovjetunióhoz tartozott, így a szerzetesi rend életében is állandó változások mentek végbe. Ebből kifolyólag a szakdolgozat célja – levéltári és egyéb forrásokból merítve – bemutatni a bazilita szerzetesrend megjelenését, térhódítását és helyzetét Kárpátalján a XX. század elején.

A cél elérése érdekében a következő feladatokat tűztük ki:

- általános képet kapni a bazilita szerzetesrend megjelenéséről Kárpátalja területén;
- történelmi áttekintést végezni a bazilita kolostorok alapításával kapcsolatosan;
- bemutatni a szerzetesrend szerepét a Munkácsi Görögkatolikus Püspökség létrehozásában, valamint az uniós gondolat terjesztésében.

A Kárpátalján működő bazilita szerzetesrend tevékenységéről levéltári és egyéb publikált forrásokból lehet információt gyűjteni. Egyik legnagyobb levéltári forrás a KTÁL beregszászi részlegében található *A Munkácsi bazilita kolostor* című 64-es fond, amely magába foglalja az 1360–1945 közötti időszak kronológiáját. Itt található a munkácsi kolostor alapítási okiratának a másolata, valamint az az iratanyag, melyből a kolostor gazdasági és belső életét ismerhetjük meg. Ez a fond nemcsak a munkácsi kolostorról rendelkezik információval, hanem a görögkatolikus püspökség területén elhelyezkedő többi kolostorról is. Itt fellelhetők, többek között,

² KERESZTES SAROLTA BAZILIA: *Bizánci szerzetesség Magyarországon, különös tekintettel a bizánci rítusú szerzetesnővérekre, a kezdetektől napjainkig*. Veszprém, 2007, 4.

³ Nagy Szent Bazil Rend. Magyar Katolikus Püspöki Konferencia honlapja. <http://uj.katolikus.hu/rendek.php?h=87> (Utolsó letöltés: 2019. május 4.)

⁴ Dudás – Legeza – Szacsavay 1993, 15.

⁵ Terdik Szilveszter: A munkácsi Szent Miklós kolostor. <http://byzantinohungarica.hu/node/238> (Utolsó letöltés: 2019. május 4.)

⁶ KTÁL, Fond 64, opisz 5, szprava 1, 1–12.

a miszticei monostor tulajdonáról és gazdasági helyzetéről szóló történelmi dokumentumok. Nem kevésbé értékes a kutatás szempontjából a 151. számú fond *A Munkácsi görögkatolikus püspökség igazgatása* címmel, melyben rendelkezésre áll több érdekes anyag a husztbaranyai és a kisbereznai monostorokról.

A nem levéltári források közül kiemelkedő fontossággal bírnak a XVIII–XIX. században megjelent monográfiák és történelmi kutatások. Ezek közül ki kell emelni Hodinka Antal *A Munkácsi görög katolikus püspökség története*⁷ című művét, mely alapul szolgál a munkácsi-csernekhegyi bazilita szerzetesrend kárpátaljai kialakulásának leírására. Ugyancsak fontos adatokat közöl Lutskay Mihály *Historia Carpatho-Ruthenorum*⁸ című művében, melyben a munkácsi kolostor helyzetéről ír a XVI–XVII. század első feléig. Itt jegyzi föl a munkácsi kolostor számára 1693-ban behajtott adókról szóló ismereteket, valamint De Camellis János József naplójának részleteit, melynek alapján betekintést kapunk a kolostor korabeli életébe.

A kárpátaljai születésű Rómában élő Pekar Atanáz több bazilitákról szóló történelmi művet hagyott ránk olasz és ukrán nyelven. Mivel személyes családi tragédiája a magyar hadsereg tevékenységéhez fűződik, ezért az általa írt művekben erősen magyarelles hangot üt meg, ami miatt a magyarországi bazilitákról megformált sajátos képet nem mindig lehet objektív történelmi forrásként kezelni. Mindazonáltal a kétkötetes *Нариси історії церкви Закарпаття*⁹, valamint *Закарпатська провінція св. Миколая на Закарпатті*¹⁰ című művei lehetőséget adnak betekinteni a kárpátaljai bazilita szerzetesrend életébe.

A bazilita szerzetesek megjelenése és kolostoraik alapítása

A keleti szerzetesség Kárpátalja területén Cirill és Metód missziós tevékenységének köszönhetően vert gyökeret, valamint a magyarok letelepedésével is kapcsolatba hozható. Lutskay Mihály írása kifejezően rámutat a két szent testvér bazilita szerzetességének szerepéről a rend kárpátaljai meghonosodásában.¹¹ Pekar A. azon az állásponton van (bár semmiféle hiteles forrást nem nevez meg), hogy I. András magyar király felesége Anasztázia – Bölcs Jaroszláv, a Kijevi Rusz fejedelmének a lánya – keleti szerzeteseket hozott magával, akik a munkácsi-csernekhegyi kolostorban telepedtek le, és itt kezdték el hittedjesztő tevékenységüket.¹² Mivel a keleti szerzetességnek elég komoly hálózata alakult

⁷ HODINKA ANTAL: *A munkácsi görög katolikus püspökség története*. Budapest, 1909, 90–91.

⁸ ЛУЧКАЙ М. *Історія Карпатських русинів II*. Ужгород, 1999, 58.

⁹ ПЕКАР А. ЧСВВ, *Нариси історії церкви Закарпаття I*. Рим–Львів, 1997 (a), 232. ПЕКАР А. ЧСВВ, *Нариси історії церкви Закарпаття II*. Рим–Львів, 1997 (b), 492.

¹⁰ ПЕКАР А. *Закарпатська провінція св. Миколая на Закарпатті*. // *Нарис історії василіанського чину Святого Йосафата*. Рим, 1992, 132–133.

¹¹ ЛУЧКАЙ 1999, 58.

¹² ПЕКАР 1997 (a), 17.

ki a XII. század végére a Kárpát-medencében, ezért III. Ince pápa 1204-ben Imre királyhoz írt levelében arra kéri, hogy „Legyen egy kolostora a latinoknak is, mert sok van a görögöknek”¹³, ezzel is utalva a görög alapítású szerzetesek nagy számára a Magyar Királyságban.

A történelmi források alátámasztják, hogy a szerzetesi élet Kárpátalja mai területén a körtvélyesi és munkácsi monostorok alapításával vette kezdetét, melyek kapcsán még ma is vannak tudományos nézetkülönbségek. Egyes történelmi feljegyzések szerint a munkácsi Csenkehegyen lévő Szent Miklósról elnevezett kolostort Korjatovics Tódor podóliai (litván) fejedelem és munkácsi herceg (*Hodinka Antal által használt titulus*) 1360. március 8. kelt adománylevelével alapította, melynek szövege így szól: „...lelki üdvösségére a Munkács városa mellett sz. Miklós püspöknek ajánlott kolostort építtetett, melyet görög vagyis rutén szertartás és szokás szerint fel is szenteltetett és rutén szerzeteseket helyezett belé, hogy örökös isteni szolgálatot tartsanak. E rutén szerzetesek fenntartására a saját javaiból odaadta és ajándékozta...” Ezt az adományt pedig megerősítette olyképpen, hogy „...ha fiai, rokonai vagy utódai valamelyike, vagy más valaki meg nem állana, vagy megfizetni nem akarná, Isten előtt pörre szálljon lelkével.”¹⁴ A csernekhegyi monostor létrehozásáról szóló okmány¹⁵ ma is megtalálható a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegében. A kutatók többsége azonban azt az álláspontot vallja, hogy az alapító okirat nem eredeti, mert latinul íródott, a Litván Fejedelemségben pedig többnyire az ószláv nyelvet használták. De az ellenkezőjét sem lehet bizonyítani, hiszen akkor felvetődik a kérdés, hogy honnan erednek a munkácsi birtokok, és miért is kellett a magyar királyoknak a latin rítust „védelmükbe” venni. Több kutató úgy véli, hogy a kolostor már a podóliai fejedelem előtti időkben is állhatott. Hunyadi (Corvin) Mátyás 1458-ban alátámasztja a birtokok létezését egy általa kiadott királyi okiratban.¹⁶ Az 1491. évi feljegyzések azt bizonyítják, hogy a csernekhegyi kolostor már püspöki székhely és a püspököt az ott élő keleti rítusú Bazil-rendi szerzetesek közül választották ki.

A baziliták kárpátaljai jelenlétével kapcsolatban fontos történelmi esemény lehetett a körtvélyesi (Máramaros vm.) Szent Mihály arkangyal tiszteletére alapított monostor létrehozása, melyről az első történelmi feljegyzések 1391-re datálhatók, amikor is Balica (Balk) és Drág oláh vajdák területet biztosítottak a kolostor számára. A jelenlegi történelmi kutatások azon az állásponton vannak, hogy a monostor már ezelőtt is állt a község területén, csak továbbépítési munkálatokkal

¹³ ЛУЧКАЙ 1999, 71.

¹⁴ HODINKA 1909, 90–91.

¹⁵ KTÁL, Fond 64, opisz 5, szprava 1, 1–12.

¹⁶ CSATÁRY GYÖRGY: „A Hunyadiak okiratai”. In Zubánics László (szerk.): *Mátyás király emlékkönyv: Hunyadi Mátyás születésének 575., magyar királlyá választásának 560. évfordulója alkalmából*. Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Ungvár, 2018, 14.

bővítették.¹⁷ Zsatkovics Kálmán György szerint¹⁸ a konstantinápolyi pátriárka általi „stauropigiá”-ra emelésnek földrajzi oka volt, mivel a körtvéyes monostor Moldovához volt közelebb, és emiatt a mai Kárpátalja területén két monostori központ alakult ki. A monostor eme státusza kellően megnehezítette a jövőben a munkácsi monostorral való kapcsolatát, melyet ekkortájt már püspökök vezettek. Egyes feljegyzések szerint a monostorban már 1613-ban volt nyomda¹⁹, melyet a protestáns mozgalommal 1670-ben leromboltak.²⁰

Ugyancsak fontos szerepet játszott a kárpátaljai szerzetesi élet megerősödésében a krasnobródi monostor, amelyről első dokumentálható ismereteink 1492-re datálhatók.²¹ Egyes történelmi források alapján a monostort Korjatovics Tódor alapította még 1354-ben.²² A krasnobródi monostort 1603-ban felégették a kálvinista gróf Drugeth György parancsára, azonban 1605-ben szintén az ő utasítása értelmében újjáépítették azt, igaz, már konvertitaként végeztette a visszaállítást. Fia, Vilmos 1614-ben már hallott a breszti unióról, és meg akarta valósítani azt a neki alárendelt területeken – erről számol be a krasnobródi monostor krónikája.²³

A monostor alapítása kapcsán pontosításra 1976-ban került sor, amikor is a Szlovák Tudományos Akadémia Nyitrai Régészeti Intézetének munkatársai 12 ásatást végeztek, melyek eredményeként semmiféle középkorra utaló bizonyítékot nem találtak. Ezek a régészeti kutatások az 1756. március 15-i Wandernáth Terézia grófnő általi alapítást támasztják inkább alá,²⁴ vagyis ez az alapítási év a helyénvaló.

A miszticei kolostor létrejötté I. Zejkán ortodox püspök nevéhez fűződik, aki már 1661-ben viseli ezt a rangot, bár székhelye nem ismert. Az első írott feljegyzés a kolostor alapítása kapcsán 1654-re tehető egy ismeretlen Ulásin nevű személy ajándékozási leveléből,²⁵ melynek másolata megtalálható a KTÁL beregszászi osztályán.

A miszticei kolostor az első évtizedekben nem tartozott a munkácsi püspök joghatósága alá. A XVII. század második felében komoly gazdálkodási tevékenységet

¹⁷ PETROV ELEK: „A Máramarosi Sz. Mihály Monostor 1391-i görög oklevelének latin fordítása az 1494. évi megerősítő oklevelében”. In *Turul*, 1925. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1925-151BF/1925-151C0/a-maramarosi-szt-mihaly-monostor-1391-i-gorog-oklevelenek-latin-forditasa-az-1494-evi-megerosito-oklevelben-152AB> (Utolsó letöltés: 2019. május 4.)

¹⁸ Жаткович Ю. Етнографический очерк угро-русских. // Мазурок О. Юрий Жаткович як історик та етнограф. Ужгород: УЖНУ, 2001, 52.

¹⁹ Лучкай 1999, 182.

²⁰ Мигович І. Релігія і церкви в нашому краї. Ужгород, 1993, 16.

²¹ Попович М. Федор Корятович – русинський воєвода. Пряшов, 1992, 60–63.

²² Фенич В. – Цапулич О. Малоберезнянський Свято-Миколаївський монастир та нарис історії чину св. Василя Великого на Закарпатті. Ужгород, 2004, 29.

²³ Тімковіч JOZAFÁT: *Letopis Krásnobrodského monastiera: alebo kúsok zo slavných dejín gréckokatolíkov na Slovensku*. Prešov, 1995, 29.

²⁴ KTÁL, Fond 64, opisz 1, szprava 497, 1.

²⁵ KTÁL, Fond 64, opisz 5, szprava 23, 3.

folytatott, nagy földterületekkel rendelkezett, az ajándékozások következtében folyamatosan bővült, pénzügyileg stabil volt, ráadásul kölcsönöket is adott. A kolostor jövedelmei a bérbeadásoknak köszönhetően is folyamatosan gyarapodtak.

A történelemkutatók véleménye nem egységes a kisbereznai bazilita kolostor létrejöttével kapcsolatban. A Kralickij szerinti tény honosodott meg, mely szerint 1742-ben alapították.²⁶ Bazilovits János is ezt az évet tünteti fel a monostor alapításával kapcsolatban.²⁷ 1710-ben a Rákóczi-szabadságharc leverése után a monostorban nem maradt szerzetes, és az épület is romokban állt. A munkácsi monostor apátja, Godemárszky József ekkor kérte fel a galíciai pátereket, hogy végezzék el a szerzetesrend kárpátaljai reformját.²⁸ 1782-ben a monostor vezetője Bazilovits János volt, aki ebben a monostorban írta a bazilitákról szóló történelmi művét.

1806-ban Bacsinszky püspök búcsújárárhellyé nyilvánította a Szent Miklós nevét viselő monostort és széles körű jogokat is biztosított hozzá.²⁹ Ebben az évben a Munkácsi egyházmegyében 7 monostor működött, melyekben 86 személy tartózkodott (szerzetes, novícius, teológiát tanuló stb.), ebből 9 fő Kisbereznán volt. Ekkor a monostor apátja M. Andrijkovics volt.³⁰

A baziliták szerepe az ungvári unió megvalósításában

Az egyháztörténeti kutatók egységesek abban a véleményükben, hogy az uniós gondolat zászlóvivői a munkácsi egyházmegyében éppen a bazilita szerzetesek voltak, amely az 1646-ban megkötésre kerülő ungvári unióban be is teljesedett.³¹

Történelmi eseményként lehet elkönyvelni Parfenij püspök tanácskozását 5 igumennel Homonna városában. Erről az eseményről ránk maradt egy 1663. július 16-i levél Parfenij püspök és egyben Csernekhegyi igumen, Baranovics krasnobródi és jaszánovói, Alekszjevics ungvári, Jordanovics potocki igumen aláírásával, melyben leírják a Magyarországon található monostorok helyzetét.³² Ez a levél tartalmazza egy provincia létrehozásának a kérelmét is. Ebben az évben Parfenij püspök utasítására Rómába egy delegáció utazott Baranovics vezetésével. Céljuk volt, hogy Rómával szentesítsék a (magyar) provincia vezetőjének önálló választására való jogot.³³ A Kongregáció 1664. március 13-i válaszlevelében csupán noviciátus létrehozására adott engedélyt, valamint megtil-

²⁶ Кралицкий А. Монастырь Березницкий. Листок 25. 1890, 92.

²⁷ BAZILOVITS J.: Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim ducis de Munkacs, pro religiosus ruthenis ordinis sancti Basilii Magni, in monte csernek ad Munkacs, Anno MCCCLX... Pars II, Cassovia, 1799, 91.

²⁸ ПЕКАР 1992, 132–133.

²⁹ Монастир Мало-Березнянський. // Благовісник, 11, 1993, 28.

³⁰ Фенич – Цапulich 2004, 78.

³¹ ПЕКАР А. Ужгородська унія та її творці (1646–1996). // Записки ЧССВ XXI, 1996, 253–262.

³² ТИМКОВИЧ 1995, 36.

³³ Уо. 37–39.

totta az ortodoxok és katolikusok jelenlétét a kolostorban.³⁴ Ennek oka az lehetett, hogy kérésükben a püspök és a többiek nem a rutén ághoz való csatlakozást szorgalmazták, hanem az olasz–göröghöz, ami a magyar provincia latinosságát jelentette volna.³⁵

Bár Rómában jogilag 1664-ben nem engedélyezték a magyar provincia létrehozását, kijelenthetjük, hogy ebben az évben jött létre, hisz a magyar baziliták nem voltak automatikusan hozzácsatolva a Lengyelországban lévő rutén ághoz. Az is megállapítható, hogy Magyarország területén létezett egy rendszerezett szerzetesi élet, melyet a Szentszék Kongregációja ellenőrzött. Vagyis 1664-ben 5 monostor volt, melyek egymással szoros kapcsolatban álltak. A noviciátus létrehozása teológiai tanulmányok létrehozását is jelentette Magyarország területén.

Komoly ellentétek alakultak ki a munkácsi püspök kinevezésével kapcsolatban, hiszen az unió után egyszerre többen is igényt tartottak a püspöki székre (ekkor még az aktuális munkácsi püspök egyben a csernekhegyi kolostor apátja is volt). Az alárendeltség alapján a magyarországi joghatóság felülkerekedett más elképzeléseken (pl. hogy a kijevei metropoliahoz tartozzon).

A monostor felvirágozása és stabil működése De Camellis János József, görög származású bazilita nevéhez fűződik, aki VIII. Sándor pápa rendelkezése alapján 1689. november 5-én szebasztei címzetes püspökké és a magyarországi görögkatolikusok apostoli vikáriusává, 1690. március 11-én I. Lipót király dekretuma alapján pedig munkácsi püspökké lett kinevezve. Az ő idejében valósult meg a püspöki és az apát pozíció szétválasztása. Nagy érdeme a csernekhegyi kolostor javadalmainak visszaállítása 1692-ben, valamint I. Lipót királytól kapott privilégiumok elnyerése, melyeket a görögkatolikusokra is kiterjesztették, és megtiltották az utóbbiak elleni fellépést.³⁶ A. Pekar szerint a bazilita püspök egyik legnagyobb érdeme a bizánci szertartás visszaállítása volt.³⁷

De Camellis püspök naplójában saját magát „munkácsi, krasznobródi és máramarosi” püspöknek titulálja, ami a monostor alárendeltségét is jelenti, bár a máramarosi szerzetesek kissé elfogultak voltak a személye kapcsán. Egyik bejegyzésében Máramaroson megemlíti 3 kolostort, ahol az egyikben 12, a többiben pedig 3–4 szerzetes él.³⁸

³⁴ Уо. 40.

³⁵ VLADIMIRUS DE JUXTA HORNAD – J. V. ТИМКОВИЧ: *Dejiny gréckokatolikov Podkarpatska*. 9–18. storočie, Košice, 2004, 414–415.

³⁶ О некоторых документах Государственного архива Закарпатской области по истории греко-католической церкви в Закарпатье // *Саратика-Карпатика*. — Европейські цінності та конфесійно-національна ідентичність населення Українських Карпат, 35, 2006, 178.

³⁷ ПЕКАР 1997 (а), 20.

³⁸ Щоденник Йосифа де Камеліса, мукачівського єпископа. // Лучкай М. *Історія Карпатських русинів III*. Ужгород, 2002, 22.

De Camillis püspök komoly szerepet játszott a csernekhegyi monostor fejlődésében. Visszaszerezte a monostor vagyont, visszaállította a lelki és gazdasági életet. Ezenkívül kiterjesztette a latin szertartásúakra vonatkozó privilégiumokat a görög szertartásúakra is, így a bizánci rítusú papok is részesülhettek javadalmazásban. Ezen előjoguk gyakorlását a mindenkori püspök hozzáállása határozta meg.

A püspök halála után Hodermárszky János látta el a püspöki funkciókat, és párhuzamosan ő volt a csernekhegyi kolostor apátja is. A megüresedett püspöki székre ő és Bizánczy György pályázott, ami komoly konfliktusba ment át. Végezetül az utóbbit szentelték püspökké. Pekár kiemeli, hogy 1716-ig mindig a bazilita rendből választották a püspököt, ezért a nem szerzetes rendi püspökjelölteknek a felszentelés előtt be kellett lépniük a bazilita rendbe. Az első nem bazilita püspök Bizánczy György lett.³⁹ Mivel a továbbiakban meg kellett oldani a két fél személyes problémáját, 1716. április 10-én mindketten aláírtak egy szerződést az egri püspök közreműködésével, mely szerint Hodermárszky a kolostor apáti beosztása mellett püspöki helynök is lesz; a kolostor javadalmáról és a tized felhasználásáról az igumen rendelkezik, aki egyben megkapja a püspöki jövedelmek 1/3-át is; az igumen átadja a kolostor területén lévő püspöki székhelyet azzal a feltétellel, hogy a püspök épít magának egy faházat.⁴⁰ Az építkezés idején a déli részben lakott a püspök, az északiban pedig az igumen.

Hodermárszky József ezek után elkezdte a bazilita rend további intézményi kiépítését Magyarországon. Az uniót Máramarosra is kiterjesztette, és erőfeszítéseinek köszönhetően 1716-ban Máramarosszigeten 60 pap csatlakozott az unióhoz.⁴¹ Érdekes sajátossága annak az időszaknak, hogy a püspök csak az igumen beleegyezésével nevezhetett ki személyeket fontos egyházi pozícióra. Hodermárszky halála után 1729. február 16-án egyhangúlag Bizánczy Györgyöt választották igumenné.⁴² A választás előtt a szerzetesek a következőben állapodtak meg jövődöbéli vezető személye kapcsán: vezetőként és nem püspökként kell kormányoznia; nem idegeníthet el kolostori vagyont; a szerzetesi közösség beleegyezése nélkül nem fogadhat be és nem helyezhet át személyeket; halála után maguk a szerzetesek döntenek az utódról. Ezt a levelet maga az akkori püspök látta el kézjegyével, ami a szerzetesrend és a püspökség közötti ellentét enyhülését is jelentette. Bizánczy halála után a kisbereznai, miszticei, krasnobródi és drugetházi monostorok igumenjei az 1733-ban a munkácsi csernekhegyi kolostorban

³⁹ ПЕКАР 1997 (b), 48–49.

⁴⁰ ПЕКАР 1997 (a), 34.

⁴¹ ГАДЖЕГА В. Додатки до історії русинів і руських церквей у Марамороші. Ужгород, 1922, 24.

⁴² ДУЛИШКОВИЧ И. Исторические черты Угро-Русских III. Унгварь, 1877, 95.

megtartott gyűlésen megválasztották a protoigument, aki a csernekhegyi kolostorban fog székelni, és gyakran fogja látogatni a többi kolostort. Az első protoigumen Pázin Gedeon akkori kisbereznai kolostorfőnök lett. Timkovič Jozafát szerint 1733-ban kezdődött a bazilita szerzetesrend első reformja Északkelet-Magyarországon, hisz előtte a kolostorok függetlenek voltak egymástól. Vagyis a rend szervezeti egységei ekkor jönnek létre.⁴³ A munkácsi kolostorra azért esett a választás, mert gazdaságilag elkülönült volt, valamint önállóan el tudta látni szükségleteit, vagyonát legelők, malmok, szántóföldek, szőlőskertek, kocsmák, haszonállatok képezték, és több mint 300 udvar tartozott hozzá Borhalomban, Lókában és Oroszvégen.⁴⁴

A bazilitáknak, Nagy Szent Bazil reguláin kívül, egyéb előírásokat is be kellett tartaniuk, melyek az ungvári unió után, 1672 környékén kezdtek elterjedni Kárpátalján.⁴⁵ Ezen előírások egészen II. Ferenc József reformjáig érvényben voltak, amikor is Bazilovits János összeállította az új regulát. Az 1749-es regulák szerint a bazilita szerzetesek számára kötelező: a testvérek mély tisztelete, alázat, szegénység, idősek meghallgatása, magántulajdon hiánya, a rangidős beleegyezése nélkül tiltott a kolostorból való kilépés, különleges eseményekről és helyzetekről való beszámolási kötelezettségük volt.⁴⁶ Ismertek olyan 1757-es előírások is, melyek sajátos értelmezései voltak a Regulának, és 15 pontból álltak: 1) az igumen pénteken szembesíti a testvéreket viselkedési hibáikkal, melyeket ellenvetés nélkül teljesíteni kell; 2) a szerzeteseknek havonta meg kell ismételniük a regulákat; 3) figyelni, hogy a testvérek betartják-e a regulákat; 4) figyelni a csend betartására; 5) a zárkából be- és kijárni csak csendben és óvatosan lehet; 6) figyelni, hogy az igumen a szabályoknak megfelelően jár -e el; 7) ebéd és vacsora előtt imádkozni; 8) nem tart-e haragot és nem veri-e az egyik testvér a másikat; 9) engedély nélkül nem hagyhatja el a kolostor területét, és nem beszélhet kívülállókkal; 10) havonta szentgyónáshoz járulni; 11) semmiféle kapcsolatot nem lehet fenntartani a kolostor falain kívül; 12) alázattal végezni a feladatokat; 13) engedély nélkül nem vezetni levelezést; 14) a gazdasági helyiségekbe engedély nélkül tilos a belépés; 15) idegen személyek belépését a kolostor területére meg kell akadályozni.⁴⁷ Ezek alapján Bazilovits János 1777-ben megszerkesztette a magyar baziliták kibővített reguláját.

⁴³ ТИМКОВИЧ 1995, 79.

⁴⁴ ШУЛЬГА І. Соціально-економічне становище Закарпаття в другій половині XVIII ст. Ужгород, 1962, 77.

⁴⁵ Пятьдесятyleтя Водновы Чина св. Василя Великого 1882–1932. // Благовестникъ, 8–10, 1932, 148.

⁴⁶ KTÁL, Fond 64, opisz 1, szprava 318, 1–2.

⁴⁷ KTÁL, Fond 64, opisz 1, szprava 499, 1.

II. Ferenc József uralkodása komoly változásokat hozott a bazilita rend életébe – a Máramarosban lévő kolostorokat bezáratta alacsony szerzetesi létszámra hivatkozva. Mivel az uralkodó még 1770-ben meglátogatta a munkácsi kolostor iskoláját, részt vett püspöki liturgián, és nagyon magasra értékelte a baziliták tevékenységét a régióban, ez a benyomás pozitívan hatott a többi bazilita kolostor megmaradására Magyarország területén. A reform következtében Magyarország területén 7 kolostor maradt – a munkácsi, krasnobródi, fakóbükki, máriapócsi, kisbereznai, miszticei és a bikszádi. Ezek a kolostorok mind a munkácsi protoigumen alárendeltségében voltak.

Mivel a reform következtében a kolostorok száma lecsökkent, így a szerzetesek létszáma is megfogyatkozott. 1775-ben a kárpátaljai baziliták összlétszáma 78-at tett ki. 1795-ben ez a létszám 69-re csökkent, melyből Csernekhegyen Bazilovits János főapátsága alatt 16 szerzetes élt.⁴⁸

Figyelemre méltó a bazilita szerzetesek viszonya Bacsinszky András püspökkel. 1775-ben a baziliták megfogalmaztak több követelményt is az új püspökkel szemben – kiemelten fontosnak tartották a püspöki hatalomtól való függetlenségük megmaradását, beleértve a javadalmak hovatartozását is. A baziliták ellenszenvét nagyban az váltotta ki, hogy a püspök rendeletével megtiltotta híveinek, hogy ellátogassanak a krasnobródi kolostor pünkösdi búcsújára, rendet téve ezáltal az egyházmegye dolgaiban.⁴⁹ Másfelől ez komoly bevételkiesést jelentett a bazilita kolostoroknak, s emiatt nagy volt az elégedetlenség.

Bár az egyházi és adminisztratív kérdésekben a püspök nagyobb hatalommal rendelkezett a munkácsi egyházmegyében, és a többi kolostor is ezen téren alárendelt szerepet játszott, de az elődeihez képest már nem szólt bele a szerzetesi élet mindennapjaiba és intézményi működésébe. Az ungvári püspöki rezidencia felszentelését, melyet Mária Terézia jóvoltából a munkácsi püspök kapott meg, a Mariapócsi kolostor apátja, Kovejcsák Szilveszter végezte. Ezen szimbolikus gesztus által Bacsinszky püspök kimutatta a szerzetesekkel megkötött megállapodás sérthetlenségét.

A püspök közbenjárásának köszönhetően 1806–1807 folyamán teljes búcsút nyerhettek a Magyarország területén található összes bazilita kolostorba búcsús ünnepekkor oda zarándokolt hívek. Ezt a lehetőséget az abban az időszakban kiadott pápai bullák biztosították. Ennek értelmében a krasnobródi kolostor pünkösdkor, a kisbereznai Szent Miklós ünnepén és pünkösdkor, az miszticei pedig Szent Mihály arkangyal ünnepén biztosíthatott teljes búcsút. A Keleti Egyházak Kongregációja a bikszádi kolostor-

⁴⁸ KTÁL, Fond 64, opisz 5, szprava 214, 1–2.

⁴⁹ KTÁL, Fond 151, opisz 7, szprava 1336, 52–53.

nak Szent Péter és Szent Pál főapostolok ünnepén adta meg ezt a kiváltságot. A Máriapócsi pedig Szűz Mária ünnepeire kapta meg.⁵⁰

A felvilágosodás komoly kihívást jelentett a bazilita szerzetesrend életében, melynek hatása a szerzetesek létszámának folyamatos csökkenésében, az oktatás alacsony szintjében, a rendszabályok lazább kezelésében nyilvánult meg. A Rend megújulást kívánt, ami akkoriban még nem valósult meg. Ezt támasztja alá az, hogy 1856-ban Magyarországon összesen 55 bazilita volt, ami kevesebb, mint a II. Ferenc József nevéhez fűződő reform előtt.⁵¹ Igaz, ekkor már létrejött az Eperjesi püspökség, melyhez átkerült a krasnobródi kolostor. A szerzetesi életet sokan nehezen tűrték és gyakran a jezsuita életformához hasonlították merevsége miatt.⁵² Az 1885–1887 időszakban Magyarországon összesen 37 szerzetes élt.

A reform szükségessége tudatosult Firczák Gyula püspökben, valamint a munkácsi egyházmegye szinódusában, amely 1903. november 8–9. között tartott ülésén elfogadta a reform megvalósításának tervét.⁵³ Azonban a gyakorlatba ez nem valósult meg. Nagyobb változás a baziliták életében Choma Joakim 1906-os tartományfőnökké választása után következett be. Első döntéseivel pénzadományokat gyűjtött egy iskola és kolostor építésére Ungváron.⁵⁴ Az ungvári bazilita kolostor építése 1912-ben fejeződött be.

Ekkortájt a bikszádi kolostor a szamosújvári püspökség felügyeleti területéhez tartozott és Iliu Hossu püspöksége alatt több próbálkozás is volt a kolostor kiválása révén megalapítani a baziliták román ágát. Eme kiválási folyamatok megállítása érdekében Choma Joakim a tartomány egybemaradásáért fáradozott, ami gátolta a reform megvalósítását. Közben kitört az első világháború, és a reform gondolata háttérbe szorult. Trianon után a bikszádi kolostor Romániához került, a máriapócsi Magyarországon maradt, a krasnobródi és fakóbükki kolostorok megszűntek, innen a szerzetesek átkerültek a fennmaradt intézményekbe. Kárpátalján maradtak a munkácsi püspökség területén lévő – munkácsi-cserneghegyi, huszti-husztbaranyai, kisbereznai és ungvári kolostorok. Mivel Kárpátalja Csehszlovákiához került, így a reformot csak a Galíciában élő páterektől várhatták el.

⁵⁰ KTÁL, Fond 64, opisz 2, szprava 118 „a”, 1–2.

⁵¹ Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini MDCCCLVI. — Kassoviae: Typis Caroli Werfer Caes. Reg. Priv. Acad. Typographi, 1856, 257.

⁵² МЕРЕСІЙ Ю. За брамою монастиря. Ужгород, 1960, 7.

⁵³ Фенич–Цапулич 2004, 57.

⁵⁴ KTÁL, Fond 64, opisz 3, szprava 1076, 12.

Következtetések

A tanulmány azon történelmi eseményekre reflektált, melyek a bazilita szerzetesrend kárpátaljai megjelenését, térhódítását és helyzetét mutatja be a XX. század elején. Az elvégzett kutatás során a következő megállapításokra jutottunk.

1. A keleti szerzetesség Kárpátalja területén Cirill és Metód missziós tevékenységének köszönhetően vert gyökeret, valamint a magyarok letelepedésével is kapcsolatba hozható. A történelmi források alátámasztják, hogy a szerzetesi élet Kárpátalja mai területén a körtvélyesi és munkácsi monostorok alapításával vette kezdetét.

2. Az uniós gondolat zászlóvivői a munkácsi egyházmegyében éppen a bazilita szerzetesek voltak, amely az 1646-ban megkötésre kerülő ungvári unióban be is teljesedett. Komoly ellentétek alakultak ki a munkácsi püspök kinevezésével kapcsolatban, hiszen az ungvári unió után egyszerre többen is igényt tartottak a püspöki székre, hisz ekkor még az aktuális munkácsi püspök egyben a csernekhegyi kolostor apátja is volt. Az alárendeltség szempontjából a magyarországi joghatóság felülkerekedett a kijevei metropolíához való hovatartozás ötletén.

3. A bazilita szerzetesrend több száz éves magyarországi fennállásának legnagyobb kihívása a szerzetesi élet megújulása volt, mely párosult a felvilágosodás előrenyomulásával, a humán tudományok fejlődésével, amelyekre válaszolniuk kellett a szerzetesek belső életének minőségi változásával, illetve az oktatás színvonalának emelésével.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK

Források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL)

1. Fond 64, opisz 1, szprava 497, 1.
2. Fond 64, opisz 1, szprava 499, 1.
3. Fond 64, opisz 3, szprava 1076, 12.
4. Fond 64, opisz 1, szprava 318, 1–2.
5. Fond 64, opisz 5, szprava 214, 1–2.
6. Fond 64, opisz 2, szprava 118 „a”, 1–2.
7. Fond 64, opisz 5, szprava 1, 1–12.
8. Fond 64, opisz 5, szprava 1, 1–12.
9. Fond 64, opisz 5, szprava 23, 3.
10. Fond 151, opisz 7, szprava 1336, 52–53.
11. BASILOVITS J.: *Brevis notitia foundationis Theodori Koriathovits, olim ducis de Munkacs, pro religiosis ruthenis ordinis sancti Basilii Magni, in monte csernek ad Munkacs, Anno MCCCLX...* Pars II, Cassovia, 1799

12. Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkacsiensis pro anno domini MDCCCLVI. — Kassoviae: Typis Caroli Werfer Caes. Reg. Priv. Acad. Typographi, 1856
13. Дулишкович И. Исторические черты Угро-Русских III. Унгварь, 1877
14. КРАЛИЦКИЙ А. Монастырь Березницкий. Листок 25. 1890

Szakirodalom

1. CSATÁRY GYÖRGY: „A Hunyadiak okiratai”. In Zubánics László (szerk.): *Mátyás király emlékkönyv: Hunyadi Mátyás születésének 575., magyar királlyá választásának 560. évfordulója alkalmából*. Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Ungvár, 2018
2. DUDÁS BERTALAN – LEGEZA LÁSZLÓ – SZACSVAY PÉTER: *Baziliták*. Mikes Kiadó, Budapest, 1993
3. HODINKA ANTAL: *A munkácsi görög katholicus püspökség története*. Budapest, 1909
4. KERESZTES SAROLTA BAZILIA: *Bizánci szerzetesség Magyarországon, különös tekintettel a bizánci rítusú szerzetesnővérekre, a kezdetektől napjainkig*. Veszprém, 2007
5. Nagy Szent Bazil Rend. Magyar Katolikus Püspöki Konferencia honlapja. <http://uj.katolikus.hu/rendek.php?h=87> (Utolsó letöltés: 2019. május 4.)
6. PETROV ELEK: „A Máramarosi Sz. Mihály Monostor 1391-i görög oklevelének latin fordítása az 1494. évi megerősítő oklevelében”. In *Turul*, 1925. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1925-151BF/1925-151C0/a-maramarosi-szt-mihaly-monostor-1391-i-gorog-oklevelenek-latin-forditasa-az-1494-evi-megerosito-oklevelben-152AB> (Utolsó letöltés: 2019. május 4.)
7. TERDIK SZILVESZTER: *A munkácsi Szent Miklós kolostor*. <http://byzantinohungarica.hu/node/238> (Utolsó letöltés: 2019. május 4.)
8. ТИМКОВИЧЪ ЖОЗАФАТЪ: *Letopis Krásnobrodského monastiera: alebo kúsok zo slavných dejín gréckokatolíkov na Slovensku*. Prešov, 1995
9. VLADIMIRUS DE JUXTA HORNAD – J. V. ТИМКОВИЧЪ: *Dejiny gréckokatolíkov Podkarpatska*. 9–18. storočie, Košice, 2004
10. ГАДЖЕГА В. Додатки до історії русинів і руських церковей у Мараморощі. Ужгород, 1922
11. ЖАТКОВИЧ Ю. Етнографический очерк угро-русских. // Мазурок О. Юрій Жаткович як історик та етнограф. Ужгород: УжНУ, 2001
12. Лучкай М. Історія Карпатських русинів II. Ужгород, 1999
13. Лучкай М. Історія Карпатських русинів III. Ужгород, 2002
14. МЕРЕСІЙ Ю. За брамою монастиря. Ужгород, 1960
15. МИГОВИЧ І. Релігія і церкви в нашому краї. Ужгород, 1993
16. Монастир Мало-Березнянський. // Благовісник, 11, 1993
17. О некоторых документах Государственного архива Закарпатской области по истории греко-католической церкви в Закарпатье // *Sarpatika-Karpatika*. — Європейські цінності та конфесійно-національна ідентичність населення Українських Карпат, 35, 2006
18. ПЕКАР А. Закарпатська провінція св. Миколая на Закарпатті. // Нарис історії василіанського чину Святого Йосафата. Рим, 1992
19. ПЕКАР А. Ужгородська унія та її творці (1646–1996). // Записки ЧССВ XXI, 1996
20. ПЕКАР А. ЧСВВ, Нарис історії Церкви Закарпаття I. Рим–Львів, 1997
21. ПЕКАР А. ЧСВВ, Нарис історії Церкви Закарпаття II. Рим–Львів, 1997
22. ПОПОВИЧ М. Федор Корятович – русинський воєвода. Пряшов, 1992
23. Пятьдесятлетя Водновы Чина св. Василия Великого 1882–1932. // Благовестникъ, 8–10, 1932

24. Фенич В. – Цапулич О. Малоберезнянський Свято-Миколаївський монастир та нарис історії чину св. Василя Великого на Закарпатті. Ужгород, 2004
25. Шульга І. Соціально-економічне становище Закарпаття в другій половині XVIII ст. Ужгород, 1962
26. Щоденник Йосифа де Камеліса, мукачівського єпископа. // Лучкай М. Історія Карпатських русинів III. Ужгород, 2002